

Toppklocka i Södermanland - mera tam än vild

HANS-ERIK WANNTORP

Äntligen, efter 10 års inventerande fick jag se vild toppklocka i Sörmland!

Den stod i en solvänd backe vid en liten ägoväg söder om Själv i Ösmo: raka spiror bland klöver och prästkragar. Just så som jag sett den växa i naturliga slåtterängar i Frankrikes bergstrakter. Så skulle jag också få se den på flera håll i Ösmo under sommaren som gått.

Det tycks vara just här på Södertörn, som toppklockan hör hemma i Sörmland. Där har den hittats ända från Stockholms södra utkanter ner till Nynäshamn. Det finns några 1800-talsuppgifter från Strängnästrakten också. Ett tiotal fynd har gjorts under inventeringen, de flesta från gränstrakterna mellan Västerhaninge och Ösmo. I Strängnästrakten har den inte hittats igen.

På 1800-talet växte toppklockan "på backar, torra ängar och betesmarker" (Thedenius 1871), och så finner man den idag också. Den trivs i örtrika, gärna solexponerade ängsbackar bland klöver och mara, gärna tillsammans med någon av de mer exklusiva *Melampyrum*-arterna som natt och dag eller korskovall. Sådana miljöer, rester av gamla slåtterängar, finns numera mest som fragment vid vägkanter och åkerbryn - rester av hotade och försvinnande naturtyper.

Den vilda

Den vilda toppklockan påminner inte så lite om skogsklockan, även om den är mer blygsam till staturen. Den blir sällan mer än halvmeterhög, men

precis som hos skogsklockan bär den även blommor utefter stjälken, inte bara i toppen. Jordbladen är lansettlika, men har ofta ganska tvär bas. Blommorna är lite större än skogsklockans, ungefär 1,5 cm långa, och varierar i färg. Vanligast är att de har liknande blåviolettera nyanser som stora blåklockan. Den vilda populationen är rätt variabel i bladform, hårlighet, blomstorlek och blomfärg.

Riktigt ursprunglig i Sörmland är möjligen inte den "vilda" toppklockan. Där den växer i odlingens utkanter ger den närmast intryck av inkomling. I så fall måste den ha kommit redan före 1800-talet, för då hade den redan samma utbredning som idag (Hofberg 1852, Thedenius 1871). Hö från Balticum eller vallfrö från Mellaneuropa är tänkbara källor, kanske snarast det förre. I Sverige är toppklockan koncentrerad till östra Svealand. Det antyder en anknytning över Östersjön till toppklockans mer sammanhängande område i Baltikum och Ryssland. Med eller utan människans hjälp.

Den odlade

Den djupviolettera, storblommiga toppklocka som är så vanlig i perennrabatter är en ganska modern trädgårdssort som brukar gå under namnet '**Superba**'. Den är vanligen halvmeterhög, med 2,5 cm stora blommor i tydliga huvuden. Jordbladen är breda och hjärtlika med långa skaft. Den har egenskapen att föröka sig

starkt med jordstammar. Den är alltså ytterst lättförökad och har spritts i både villornas och torpens trädgårdar under 1900-talet. Med trädgårdsavfall har den sedan koloniserat skräphögar och vägslänter och den håller sig länge kvar på avhysta torpgrunder. Däremot tycks den inte alls sprida sig med frö. Med de variabla vilda populationerna i Sörmland har denna trädgårdsform intet att göra.

Nästan alla rapporterade fynd av toppklocka från Sörmland tillhör denna ytterst enhetliga klon.

Toppklockan sägs ha odlats som prydnadsväxt sedan gammalt. Det finns också några fynd av toppklockor som liknar den vilda formen från äldre trädgårdsmiljöer, t ex Trosa.

En trädgårdsform, som ännu finns i odling är '**Dahurica**', som lär härstamma från sydöstra Sibirien. Den är högväxt med stora, djupt blåviolettera blommor (ett ark från Södermalm i Stockholm från 1840-talet liknar denna sort). Den är ovanlig i odling och inte funnen som förvildad under inventeringen.

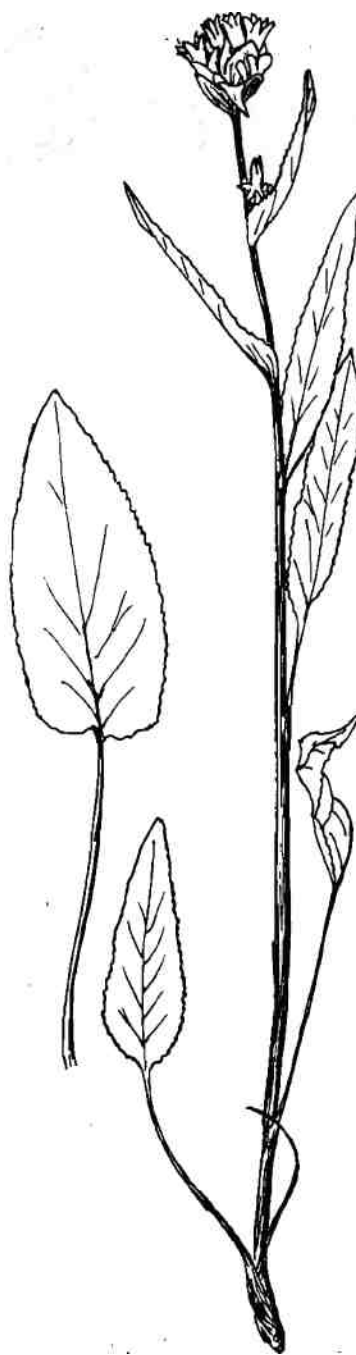
Rapportera vilda toppklockor!

Om någon av alla toppklockor som uppgivits från inre Sörmland skulle vara något annat än den vanliga "Superba" typen, är det viktigt att rapportera detta.

Citerad litteratur

Hofberg, H. 1852: *Södermanlands phanerogamer och filices*. Stockholm.

Thedenius, K. F. 1871: *Flora öfver Uplands och Södermanlands fanerogamer och bräkenartade växter*. Stockholm.

Toppklocka från Kolbotten, Ösmo sn. Insamlad och tecknad av Hans-Erik Wanntorp. Till vänster blad av odlad toppklocka för jämförelse.